

Олена ГАПЧЕНКО, канд. філол. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-6458-6248

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ОМОНІМІЇ

*Присвячено експериментальному дослідженню особливостей за-
своєння, зберігання і функціонування омонімічних слів у лексиконі но-
сіїв української мови. Висвітлюються підходи до розмежування омоні-
мії й полісемії, шляхи появи омонімів, їх класифікація. Увагу зосере-
джено на вивченні семантики омонімів, видів асоціативних зв'язків і
особливостях функціонування цих одиниць із позицій психолінгвістики.
Основним об'єктом аналізу були отримані під час вільного асоціатив-
ного експерименту асоціативні реакції мовців на стимули-омоніми.
Досліджуються зміст і структура асоціативного значення лексичних
омонімів, типи асоціативних зв'язків стимулів-омонімів і слів-реакцій.
Аналізуються стратегії асоціювання на стимули-омоніми, зумовлені
впливом вікових, гендерних та інших характеристик інформантів.
Виявляються чинники, які впливають на актуалізацію (вияв у реакціях
інформантів) значення омонімічних слів.*

Ключові слова: омонімія, полісемія, психолінгвістика, семантика,
мовна свідомість, вербальні асоціації, асоціативний експеримент.

Різноманітні семантичні процеси завжди привертали увагу дослідників. Не є винятком і феномен лексичної омонімії та су-
міжних із нею явищ, значний інтерес до яких у різні часи вияв-
ляли лінгвісти, філософи, представники інших гуманітарних
наук: омонімія належить до тих мовних явищ, які характеризу-
ються неоднозначністю підходів і трактувань, вивчаються з ви-
користанням різних методів і на різному матеріалі.

Феномен "однойменності" цікавив ще давньогрецьких мисли-
телів Демокріта й Арістотеля. У XIX ст. до проблеми омонімії звер-
талися М. Бреаль, А. Дармстетер, В. фон Гумбольдт, О. Потебня.

У першій половині ХХ ст. різні аспекти омонімії були в центрі уваги Ш. Баллі, Л. Булаховського, А. Доза, О. Есперсена, Ж. Жільєрона, К. Нюрапа, Б. Трнка та ін. Так, зокрема, Л. Булаховський у своїх працях "3 життя омонімів" та "Омонімія в слов'янських мовах" представив загальний огляд омонімії, поставив питання про її причини й описав прояви омонімії в слов'янських мовах [1, 2]. У той же період О. Есперсен торкається таких питань, як зв'язок омонімії з довжиною слова і структурою складу, диференціація омонімів у процесі спілкування, співвідношення омонімії та полісемії. Проблема співвідношення омонімії та полісемії досліджувалася Б. Трнка, який запропонував конкретні критерії їх розмежування ("Bemerkungen zur Homonymie"). Ж. Жільєрон і його послідовники розглядали омонімію як "хворобу" мови, яку потрібно "лікувати" ("Pathologie et therapeutique verbale").

У другій половині ХХ ст. увага лінгвістів зосереджується на питанні про належність омонімії до лінгвістичних універсалій. На думку С. Ульманна, можна уявити собі мову без омонімів, така мова була б, очевидно, ефективнішим засобом спілкування, ніж мова з омонімами. Чи існує така мова, можна з'ясувати тільки за допомогою конкретних досліджень, шляхом вивчення всіх відомих мов, але не залежно від того, чи існує така мова насправді, омонімія з високою долею вірогідності є статистичною (не абсолютною) універсалією [6, с. 270]. На сьогодні більшість лінгвістів вважають омонімію універсалією. Таке визнання універсальності омонімії дозволяє розглядати її не як "дефект" чи "хворобу" мови, а як одну з фундаментальних властивостей мов. Незважаючи на визнання омонімії фундаментальною властивістю мови, дискусії щодо корисності або шкідливості омонімії продовжуються. Більшість лінгвістів визнають омонімію "нешкідливою", оскільки значення омонімів конкретизується для мовців контекстом. Іноді існування омонімії розглядається як позитивне явище, яке дозволяє економити мовні одиниці і сприяє компактності мови. З погляду соціально-комунікативного підходу поява омонімів завжди закономірна: такі слова можуть бути корисними або навіть необхідними для успішної комунікації. Безумовно, омонімія сприяє компактності мови, однак, кількість

слів у кожній мові індивідуальна і рівень "омонімізації" словникового складу різних мов є різним, отже, і рівень шкідливості/користі омонімії в різних мовах також неоднаковий. Найвність у мові значної кількості омонімів, як правило, не перешкоджає продуктивному спілкуванню, оскільки комунікативна ситуація, контекст сприяють зняттю "неоднозначності".

Ще однією давньою дискусійною проблемою є проблема розмежування омонімії й полісемії. Зазвичай, при цьому вказують на рухливість межі між цими двома явищами, яка є нестійкою й постійно порушується. Х. Штейнталь і його послідовники розглядали омонімію як якісно відмінне від полісемії явище, в якому ідентичність форми, на відміну від полісемії, існує не між значеннями слова, а між окремими словами. О. Потебня заперечував існування багатозначності слова, вважаючи, що існує лише "однозвуччя" різних слів, кожне нове значення є новим словом і *"найменша зміна в значенні слова робить його іншим словом"*, *"слово в мові кожного разу відповідає одному акту думки, а не кільком, тому щоразу, як вимовляється, або розуміється, має не більше одного значення"*. Такі аргументи ведуть до висновку, що багатозначних слів немає, *"на ділі є лише співзвуччя різних слів, тобто така властивість, що різні слова можуть мати одні й ті ж звуки"* [5]. Дж. Міллер, навпаки, не виділяє омонімію як особливу мовну категорію, розглядаючи її як окремий вид полісемії. Деякі вчені взагалі відмовляються розмежувати поняття полісемії й омонімії, об'єднуючи їх під терміном *"неоднозначність"* чи *"невизначеність"* (К. Бальдінгер, Г. Пауль та ін.). Питання розмежування полісемії й омонімії залишається відкритим. Прихильники різних концепцій дотримуються різних поглядів на те, як саме розглядати багатозначність лексичної одиниці: як реалізацію її кількох взаємопов'язаних значень у вигляді семем (тобто полісемію) чи як випадковий збіг формальних оболонок різних лексем (тобто омонімію).

Омонімія завжди знаходиться серед пріоритетів української лінгвістики (праці О. Потебні, Л. Булаховського, О. Демської, М. Кочергана, В. Манакіна та ін.). Психолінгвістичним аспектам омонімії присвячені праці В. Левицького та М. Муравицької [4].

Слов'янська міжмовна омонімія досліджується І. Кононенко, О. Співак, Е.Токаж та ін. О. Микитюк акцентує увагу на теоретичному вивченні явища омонімії в термінологічній лексиці, вказує на основні шляхи виникнення термінів-омонімів. С. Кійко детально аналізує різні типи семантичних розбіжностей міжмовних омонімів на матеріалі різних пар мов, виявляє причини появи міжмовних омонімів. Міжмовна термінологічна омонімія в правничій терміносистемі досліджується О. Шаблій.

Постійний інтерес до омонімії в різні періоди пояснюється поширеністю і складною природою цього явища, яка вимагає комплексного вивчення в лексико-семантичному, граматичному, словотвірному, психолінгвістичному аспектах. А. Мартіне відзначав, що поява омонімії (і полісемії) може бути зумовлена нестачею мовних одиниць або бути наслідком дії закону "найменших зусиль" [3, с. 126], закону про економію розумової діяльності. Поява омонімів визначається самою природою мовної системи і, зокрема, існуванням в ній категорій симетрії й асиметрії. Не зважаючи на численні наукові розвідки, психолінгвістичні аспекти омонімії залишаються недостатньо вивченими. Експериментальні дослідження в галузі психолінгвістики дозволяють з'ясувати механізми продукування, сприйняття, ідентифікації мовцями омонімів, особливості зберігання цих одиниць у лексиконі людини.

Отже, **актуальність** зумовлена потребою психолінгвістичних досліджень, які пояснюють особливості функціонування омонімів у мовленні, специфіку ідентифікації і зберігання омонімів у лексиконі сучасних носіїв української мови.

У психолінгвістиці слово розглядається як складова лексичного компонента мовної організації людини (її лексикону). Пріоритетними для психолінгвістики є проблеми ідентифікації неоднозначного слова, вплив неоднозначності мовної одиниці на процес її розуміння. Використовується поняття "психологічно реального (психолінгвістичного) значення", під яким розуміють упорядковану єдність усіх семантичних компонентів, які реально зв'язані зі звуковою оболонкою у свідомості носіїв мови і яке вважається значно глибшим за лексикографічні значення.

Психолінгвістичні дослідження дозволяють уточнити значення омонімічних одиниць, характер знань, пов'язаних із ними. Мета статті – дослідити особливості засвоєння, зберігання і функціонування омонімів у мовній свідомості носіїв української мови.

О. Потєбня вважав асоціативність одним із основних чинників утворення рядів уявлень. Виходячи з того, що багатьма дослідниками омонімія вважається семантично більш незалежною, ніж багатозначність, доцільним є використання для вивчення особливостей сприйняття і зберігання омонімів у мовній свідомості вільного асоціативного експерименту, який є ефективним способом виявлення миттєвих, спонтанних реакцій, сформованих на основі когнітивної діяльності мовця, його індивідуального і колективного досвіду. З метою виявлення особливостей спонтанного сприйняття омонімічних лексичних одиниць носіями української мови, уточнення характеру знань, пов'язаних із цими мовними одиницями, і психологічно реальних значень омонімічних одиниць був проведений вільний асоціативний експеримент.

До участі у вільному асоціативному експерименті були залучені 120 носіїв української мови різного віку (15–64 роки), статі (жінок – 59 %; чоловіків – 41 %), освіти (середня – 22 %; середня спеціальна – 14 %; вища – 64 %), професії (економісти, бухгалтери, інженери, туристичні агенти, менеджери, графічні дизайнери, студенти, програмісти, філологи, перекладачі, викладачі, вихователі, медики, юристи, політологи, фрілансери, системні адміністратори, водії, художник, фотограф, режисер кіно, звукорежисер, психолог, логопед, архітектор, археолог, геодезист, автогонщик, приватний підприємець, керівник ІТ-компанії та ін.), місця народження та проживання (міста Київ, Чернігів, Одеса, Кривий Ріг, Запоріжжя, Луганськ, Харків, Полтава, Рівне, Луцьк, Івано-Франківськ, населених пунктів Київської, Вінницької, Житомирської, Херсонської, Чернігівської, Кіровоградської, Полтавської, Одеської, Рівненської, Хмельницької, Черкаської, Тернопільської областей). Усі інформанти вільно володіли українською мовою, серед них лише українською – 2 %. Крім української, різною мірою володіли англійською (78 %), німецькою (16 %), іспанською (8 %), французькою (5 %), польсь-

кою (5 %), кримськотатарською (3 %), турецькою (3 %), португальською, італійською, китайською, японською. Деякі учасники експерименту володіли кількома іноземними мовами.

Під час експерименту інформантам була запропонована анкета, яка складалася з двох частин – низки біографічних питань (вік, стать, освіта, професія, місце народження, місце проживання та мови, якими володіють) і списку слів-стимулів, до яких вони мали записати асоціації, які відразу спадали на думку. Анкетування було анонімним. Час відповідей – обмеженим, оскільки, чим довший час затримання відповіді на пред'явлене слово-стимул, тим меншою стає вірогідність отримати спонтанну реакцію на нього.

До списку слів-стимулів увійшли часто вживані носіями української мови різних вікових груп омонімічні одиниці, зокрема, лексичні омоніми **Тикати** (1. торкатися; 2. звертатися до когось на "ти"), **Завивати** (1. пронизливо, тужливо вити; 2. робити завитки, закручувати), **Пильний** (1. уважний; 2. прикметник до пил, брудний), **Качки** (1. водоплавні свійські й дикі птахи; 2. сильно натреновані люди); омоформи **Мило** (1. прислівник до "милий"; 2. тверда, напіврідка або рідка речовина), **Коло** (1. фігура; 2. прийменник, поблизу); **Руда** (1. гірська порода; 2. жіночий рід прикметника "рудий"); **Як** (1. велика рогата тварина; 2. прислівник, означає питання способу дії, стану, обставини); омографи **Сіяти** (1. *сіяти* – випромінювати світло, світитися; 2. *сіяти* – кидати насіння в оброблену землю); **Далі** (1. *далі* – прислівник до далеко; 2. *Далі* – художник Сальвадор Далі); **Білизна** (1. *білизна* – абстрактний іменник до "білий"; 2. *білизна* – хімічна речовина для побутового використання; 3. *білизна* – вироби з тканини) та інші.

Матеріалом дослідження стали отримані в результаті проведення вільного асоціативного експерименту асоціативні поля стимулів-омонімів. Під час проведення анкетування мова відповіді не обмежувалася. Отримані відповіді інформантів не класифікуються як правильні чи неправильні, а розглядаються як частотні чи одиничні. Зберігаються особливості орфографії інформантів. Розглянемо деякі приклади реакцій на лексичні омоніми:

ЛУНА – ніч (14), небо (9), ехо (7), зорі (5), космос (4), місяць (4), відлуння (3), голос (3), зірки (3), гори (2), космонавт (2), краса (2), романтика (2), сонце (2), спокій (2), супутник (2), астрономія (2), верх (2), відголосок (2), вітер (2), вовки (2), вовкулаки, вогні, вулиця, готель, гуртожиток, гучно, думки, з луни звалився, заворожуюча, земля, зірка, карася, коло, красива, ліс, луна гаєм, Лунтик, люблять поети і романтики, магія, Марс, місяць (хоч це і не пов'язано), місяць на небі, місячне сяйво, місячні ночі, море, мріяти, мун, ніч яка місячна, зоряна, нічне сяйво, переживання, печера, пісні, пісня С. Ротару, піч, планета, покотилася, роги, світло, свято, Сейлор Мун, синій, скелі, сяйво, таємниче щось, темне небо, угу, українською мовою місяць, фази, холодне сяйво, шашлик, шум, ярко світить, яскрава, яскраво світить (1);

НЕДІЛЯ – вихідний (33), день (11), відпочинок (10), день тижня (8), тиждень (6), свято (4), вдома (2), вербна (2), вільний час (2), воскресіння (2), день відпочинку (2), зелена (2), останній день тижня (2), прогулянка (2), прогулянки (2), спокій (2), субота (2), сьомий день (2), тяжка (2), до канікул, доців, звичайний день, зомліла, календар, кінець, найкраще, не потрібно рано вставати, немає уроків, нічого не робити, перед понеділком, повільність, подушка, п'ятниця, релакс, релакс і чілінг, сніданок у ліжку, сонце, спати, спиш, телевізор, весела, вихідний день, вихідний з сім'єю, відчуття невідворотного, вільний гарна погода, гра, sunday, хай ніколи не закінчується, школа (1);

ПИЛЬНИЙ – уважний (14), спостережливий (4), шафа (4), стіл (4), очі (3), павутина (3), пил (3), погляд (3), алергія (2), бачити (2), бруд (2), брудний (2), брудно (2), забутий (2), килим (2), око (2), орел (2), пильність (2), пилюка (2), підозрілий (2), поверхня (2), прибирання (2), старий (2), слідкує (2), спостерігач (2), увага (2), уважність (2), цікавий (2), чистий (2), автомобіль, аж малювати можна, будь пильний на дорозі, відповідь, всевидючий, вчитель, горище, давній, давно не витирав стіл, давно не прибирали, дача, детектив, дивитись, дім, добачати, дрібний пил, загазований, зрячий, караул, кволій, кімната, книга, лампа, людина, яка дуже уважна, мій стіл вічно, мікроби, міліціонер, непотрібний, обережний, обережність, пиль, прикор-

донник, сірий, сморід, спостереження, спритний, старість, телефон, товстий шар пілу, щуриться, як орел (1).

Одним із основних завдань будь-якого асоціативного експерименту є створення асоціативно-вербальних мереж, які дозволяють зіставити значення слів, представлені в словниках, із реальними знаннями про слово, відображеними в мовній свідомості інформантів. На відповіді інформантів, крім особистих особливостей, впливають характеристики самого слова-стимулу, спосіб його пред'явлення, умови проведення експерименту, час проведення, спосіб фіксації реакцій (усний чи письмовий) та інші чинники. Як видно з наведених прикладів, спостерігається значна кількість індивідуальних, побутових асоціативних реакцій. Майже відсутні формальні реакції за подібністю. Отримані асоціативні реакції, з більшою чи меншою частотністю, презентують всі зафіксовані в словниках значення стимулів-омонімів.

До списку слів-стимулів входили омографи, які подавалися в анкеті без наголосу. Інформанти розпізнавали такі одиниці й давали одразу кілька асоціативних реакцій. Так, наприклад, на стимул **СІЯТИ** були отримані асоціативні реакції, які презентують обидва слова (*сі́яти* – випромінювати світло, світитися; *сі́яти* – кидати насіння в оброблену землю): *зерно (21), добро (10), земля (5), насіння (4), зірка (3), поле (3), город (2), жито (2), поля (2), посівати (2), сонце (2), просо (2), пшеницю (2), пишно (2), світитися (2), хліб (2), щедрівки (2), яскраво (2), 14 січня, Біблія, блиск, блискітка, блискуче виглядати, блищати, болячки, бути щасливим, в землю, весна, весною, виблискувати, вирощувати, від радості, від щастя, віяти, городи, гроші, грядки, дача, дрібний бісер, жнива, засівати лан, засівати поля, збирати, землю, зерно в землю, зірка в небі, на небі, кидати насіння в лунку, Київська Русь, лани, морква, на сцені, нива, огорож, паніку, Різдво, робота, розсіяний, рослини, саджати, світити, світитися від радості, село, сію,сію,посіваю, сію-посіваю, смуток, соняшник, сяти наче зірка, урожай, цікаво, щедрик щедрик щедрівочка, щось у полі (пшеницю, ячмінь, овес...), як блискітка, як зірка, як нова монета, як сонце, посівне в полі, посіяв щось, прикраса (1).* На інші стимули-омографи інформанти також наводили асоціа-

тивні реакції, які відповідали різним значенням. Значна частина інформантів у своїх анкетах одразу давала реакції, які презентували різні слова.

Серед слів-стимулів також були омоформи, напр.:

МИЛО (прислівник до "милий" або іменник зі значенням 'тверда, напіврідка або рідка речовина') – чистота (18), душ (6), руки (5), запах (4), митися (4), мити руки (3), мотузка (3), ванна (3), піна (3), шило (3), гігієна (2), гігієнічний засіб (2), господарське (2), засіб гігієни (2), пахуче (2), вода, все миленьке, гарний), дефіцит, дитяче мило, діти, душисте, жидке, запорука чистоти, засіб для миття, і шампунь, із запахом лаванди, імейл, інтернет, кавайно, кокос, котик, краса та ніжність, красиво, кусок мила, кьют, миле, милі зайчики, милість, мило, милота, мильє вещи, мильне, мильниця, миття рук, мочалка, м'які іграшки, на шило, не можна їсти, ніжність, обійми, пахне, піти помитися, поштова адреса, прасування, прибирання, прикольно, проти бактерій, раковина, рідке, рожеве, рожевий, рушник, симпатично, слизьке, смерть, стільчик з шнурком, тверде, тверде і рідке, баня, бульбашки, бульбашки мильні, бульки, хозяйствине, чисто, чистоти, шампунь, щоб митися, ягоди, як це мило, ямочки (1);

РУДА – лисиця (15), метал (12), волосся (7), залізна (6), шахта (6), дівчина (4), колір (4), колір волосся (4), веснянки (3), відьма (3), вугілля (3), дівка (2), порода (2), рижка (2), труба (2), алмазна, бестія, білка, білявка, руда, брюнетка, бронза, важка праця, весела, від природи, вікінги, вогненна, вона, добувати, дурна, ексцентрична, ефектний колір волосся, залізо, жінка, запальна, зелена, зелені очі, земля, золота, каміння, камінь, кицька, кішка, копалини, корисні копалини, Кривий Ріг, кудрява, ластовиння, лисичка, лисички – гриби, Людмила, надра землі, з норовлива, олов'яна, оранжевий, подруга, прізвище, промисловість, сковорода, труд, хутро, чарівність, червона руда, шахти, Шотландія, я рудий і дід рудий, яскрава дівчина (1). Асоціативні реакції інформантів презентують різні значення.

Як зазначалося вище, наводяться й аналізуються всі отримані асоціативні реакції, без поділу їх на "правильні" й "помилкові", оскільки у спонтанних реакціях в умовах обмеженого часу на

відповідь яскраво проявляється дія різних чинників (освіта, професія, рівень володіння мовою, знання норм і правил та ін.). В описі зберігаються орфографічні та інші індивідуальні особливості відповідей інформантів. "Помилкові" реакції стають матеріалом для подальшого аналізу.

Аналіз отриманих результатів включає розподіл і класифікацію реакцій за принципом їх семантичного наповнення, визначення частотності вживання та виявлення основних чинників впливу на появу таких реакцій на стимули-омоніми.

У межах семантичної класифікації виділені групи реакцій: 1) *ознакові* (реакції були викликані характерними ознаками об'єкта, позначеного словом-стимулом: якість, властивість, функція, значуща деталь для мовця тощо); 2) *суб'єктивно-оцінні* (особисте враження від об'єкта, позначеного словом-стимулом, почуття, емоції, оцінка); 3) *просторово-часові* (реакції, які асоціювалися з місцем, часовими або просторовими реаліями); 4) *ситуативні* (реакції як результати виявлення попереднього досвіду респондентів, що асоціюється з певною ситуацією або її складовою); 5) *гіперонімічні* (вияв більш загальної реакції на слово-стимул); 6) *гіпонімічні* (реакція на загальне поняття прикладами, співвіднесеними з ним); 7) *симілятивні* (реакції, подібні до значення слова-стимулу); 8) *опозитивні* (реакції протилежні до значення слова-стимулу); 9) *суб'єктивно-дефінітивні* (містять у собі дефініцію слова-стимулу, пояснення); 10) *національно-культурні* (цитати, частини цитати, прислів'я, приказки тощо).

Результати експерименту демонструють широкий спектр асоціативних інтерпретацій значень омонімічних слів. У більшості випадків реакції є відображенням реалій повсякденної мовленнєвої ситуації. Іншу групу становлять суб'єктивні тлумачення запропонованих слів. Для слів-омонімів, аналіз результатів яких включає класифікацію реакцій за принципом їх семантичного наповнення, під час першого розподілу було відмічено майже у всіх кількісний розрив між стимулами, тобто впізнаваність одного значення переважає над іншим. Так, наприклад, у асоціативному полі до слова **НЕДІЛЯ** реакцій *день* – 74 %, *тиждень* – 8. Незначна кількісна відмінність між стиму-

лами спостерігається лише у декількох словах, напр.: **ТИКАТИ** – торкатися (28 %), звертатися на "ти" – 28 %; **ПИЛЬНИЙ** – (35 %), брудний (33 %). Це пояснюється активним функціонуванням обох слів у повсякденному вжитку респондентів.

Найбільш частотними виявилися **атрибутивні** (реакції, які викликані характерними ознаками об'єкта: якість, властивість, функція, значуща деталь для мовця тощо) та **ситуативні** (реакції, що асоціюються з певною ситуацією або її складовою) реакції. Також чисельними були **суб'єктивно-дефінітивні**, реакції, які містять пояснення слова-стимулу.

Висновки. Омонімія – складне й неоднозначне мовне явище, яке порушує симетрію мовного знаку і, на перший погляд, є чимось нелогічним, ірраціональним і шкідливим, бо ніби руйнує основні закони мовної системи. Насправді омонімія є проявом мовної різноманітності, динамізму лексичної системи мови, яку неможливо вкласти в межі статичної й раціональної схеми, і потребує вивчення з використанням сучасних методів і методик дослідження. Серед ефективних методів дослідження семантики омонімічних одиниць, особливостей їх появи, функціонування, зберігання в лексиконі мовців – методи психолінгвістики.

Відповідно до мети і завдань цього дослідження (виявлення особливостей спонтанного сприйняття омонімічних лексичних одиниць носіями української мови, уточнення характеру знань, пов'язаних із цими мовними одиницями, і психологічно реальних значень омонімічних одиниць) був проведений вільний асоціативний експеримент, під час якого в умовах спонтанного реагування на слова-стимули виявлялися асоціативні значення омонімічних лексичних одиниць. Під час експерименту в умовах обмеженого часу реагування інформантами на омонімічні стимули виявляється асоціативний потенціал цих одиниць, що дозволяє дослідити їх психолінгвістичне значення. Отримані реакції піддавалися кількісному та якісному аналізу.

Як свідчать дані проведеного асоціативного експерименту, сприйняття стимулів-омонімів визначається системою знань людини, сформованою в її попередньому досвіді. На процес асоціювання значно впливають вік інформантів і знання різних

мов. Під час асоціативного експерименту інформанти встановлюють різні зв'язки між значеннями багатозначних слів і слів-омонімів. У результаті аналізу отриманих асоціативних реакцій було встановлено, що кількість і характер асоціативних реакцій визначаються ступенем актуальності стимулів-омонімів для інформантів. Стимули-омоніми в носіїв української мови, для яких ця мова є рідною, викликають більше парадигматичних асоціативних реакцій, ніж синтагматичних. За результатами дослідження реакцій були виявлені певні чинники, які впливають на актуалізацію того чи іншого компонента омонімічних груп (міжмовна подібність, частотність вживання слова, фразеологічна зв'язаність тощо). Асоціативний експеримент є продуктивним методом дослідження лексичної омонімії та суміжних із нею явищ, який дозволяє поглибити знання про сприйняття, засвоєння, інтерпретацію, сполучуваність, функціональність і використання цих слів мовцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булаховський Л. А. Из жизни омонимов. Булаховський Л. А. Зб. наук. праць в 4 т. / гол. ред. кол. І. К. Білодід. Т. 3. К. : Наук. думка, 1978. С. 330–342.
2. Булаховський Л. А. Об омонимии в славянских языках Булаховський Л. А. Зб. наук. праць в 4 т. / гол. ред. І. К. Білодід. Т. 3. К. : Наук. думка, 1978. С. 320–329.
3. Мартине А. Принцип экономии в фонетических изменениях (проблемы диахронической фонологии). М.: Изд-во иностр. литературы, 1960. 261 с.
4. Муравицька М. П. Психолінгвістичний аналіз лексичної омонімії. Мовознавство. 1975. № 3. С. 59–67.
5. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике: Том I–II. М., 1958. 536 с.
6. Ульманн С. Семантические универсалии. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. V. Лингвистические универсалии. М. : Прогресс, 1970. С. 250–293.

Olena GAPCHENKO, PhD (Philology), Associate Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-6458-6248

PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF HOMONYMY

This article is devoted to an experimental study of assimilation, storage and functioning features of homonyms in the Ukrainian speaker's lexicon. One of the effective methods of researching homonymy is an unbound nonrestrictive associative experiment which allows to deepen the knowledge about the assimilation, interpretation, compatibility, functionality and use, including false ones, of homonyms in speech. The main object of analysis was the speakers' associative reactions to homonymous stimuli obtained during a unbound associative experiment. The content and structure of the associative meaning of lexical homonyms, the types of verbal associative connections of stimuli-homonyms and words-reactions are studied. The analysis outcome of the obtained associative reactions establishes that the number and nature of associative reactions are determined by the degree of relevance of homonymous stimuli for informants. Homonymous stimuli evoke more paradigmatic associative reactions than syntagmatic ones in informants for whom this language is native. There have been identified the factors affecting the actualization (manifestation in the informants' reactions) of a certain component of the homonymous group. The informant's age and knowledge of different languages significantly influence the association process. The most frequent were attributive reactions caused by characteristic features of the object such as quality, property, function, significant detail for the speaker, etc., and situational ones where reactions associated with a certain situation or its component. Subjective-definitive reactions containing an explanation of the stimulus word, were also numerous. The strategies of associating homonymous stimuli caused by the influence of age, gender and other informants' characteristics are analyzed. Due to experimental studies, the homonymy phenomenon receives a more extended interpretation than presented in lexicographic sources.

Keywords: *psycholinguistics, homonymy, polysemy, associative experiment, verbal associations, lexicon.*

REFERENCES

1. *Bulakhovskiy, L. A.* Yz zhyzny omonymov. *Bulakhovskiy L. A. Zb. nauk. prats v v 4 t. / hol. red. kol. I. K. Bilodid. T. 3. K. : Nauk. dumka, 1978. S. 330–342.*
2. *Bulakhovskiy, L. A.* Ob omonimii v slavianskykh yazykakh. *Bulakhovskiy L. A. Zb. nauk. prats v 4 t. / hol. red. I. K. Bilodid. T. 3. K. : Nauk. dumka, 1978. S. 320–329.*
3. *Martyne, A.* Printsip ekonomii v foneticheskikh izmeneniyakh (problemy diakhronicheskoi fonologii). M. : Yzd-vo inostr. literatury, 1960. 261 s.
4. *Muravytska, M. P.* Psyholingvistychnyi analiz leksychnoi omonimii. *Movoznavstvo*, no. 3, pp. 36–45. (in Ukrainian)
5. *Potebnia, A. A.* Iz zapisok po russkoi grammatike: Tom I–II. M., 1958. 536 s.
6. *Ulmann, S.* Semanticheskiye universalii. *Novoie v zarubezhnoi lingvistike. Vyp. V. Lingvisticheskie universalii. M. : Prohress, 1970. S. 250–293.*

Дата надходження до редакційної колегії – 10.02.2023
Дата затвердження редакційною колегією – 24.02.2023